

Лоріс Дзанатта

ФІДЕЛЬ КАСТРО

ОСТАННІЙ «КАТОЛИЦЬКИЙ
КОРОЛЬ»

PRINCEPS*
NATIO
TEMPUS*

Лоріс Дзанатта

ФІДЕЛЬ КАСТРО
Останній «католицький король»

Questo libro è stato tradotto grazie a un contributo del Ministero degli Affari Esteri e della Cooperazione Internazionale italiano

Книгу видано за підтримки Міністерства закордонних справ і міжнародного співробітництва Італії

Loris Zanatta

FIDEL CASTRO

L'ultimo "re cattolico"

Лоріс Дзанатта

ФІДЕЛЬ КАСТРО

Останній «католицький король»

Переклад з італійської Ганни Залевської

Львів
Видавництво Анетти Антоненко
Київ
Ніка-Центр
2022

Дзанатта Л.

Д43 Фідель Кастро. Останній «католицький король» / Лоріс Дзанатта ; пер. з італ. Г. Залевської. – Львів : Видавництво Анетти Антоненко ; Київ : Ніка-Центр, 2022. – 432 с.
ISBN 978-617-7654-87-1 (Видавництво Анетти Антоненко)
ISBN 978-966-521-780-0 (Ніка-Центр)

За шкалою народної любові Фідель Кастро до сьогодні викликає весь спектр почуттів: від абсолютного обожнювання до пекучої ненависті. 90 років життя, з яких півстоліття він очолював Кубу, постають перед нами справжнім полем битви, приз в якій – визволення людства від гріха егоїзму та споживацтва.

Лоріс Дзанатта пропонує унікальний погляд на цю історичну постать та її вплив на Кубу. «Фідель в ім'я досконалості виправдовував найбрутальніші засоби, в ім'я миру й любові розв'язував війни та сів ненависть, а заради абстрактного спасіння душ приніс у жертву свободу особистості».

Незалежно від того, на якій відмітці шкали прихильності до кастрізму перебуває читач, книжка дозволить побачити Фіделя Кастро у світі реального життя, не оповитого міфологією ідолопоклонства чи, навпаки, іконоборства.

Для широкого кола читачів.

УДК 929Кастро

ПЕРЕДМОВА

Постать Фіделя Кастро, безперечно, назавжди залишиться в анналах історії. Адже це дійсно титанічна у своєму роді особа, позаяк залишений ним відбиток набагато перевищує потенційні можливості, уготовані йому епохою та кордонами своєї країни. Він залишиться в історії хоча б тому, що спромігся перетнути межі часу і простору, що є характерною ознакою великих людей незалежно від нашого до них ставлення. Тому писати його біографію — неабиякий виклик: треба не тільки пройти слідами довгого і насиченого життя, а й порушити найпекучіші питанням сучасної історії. Від такого глобального завдання частішає пульс, втім для історика подібні виклики — чарівна принада.

Наче цього замало, на нашому шляху з'являються інші завади. Насамперед, дві. Перша: Кастро не обмежувався тим, що проживав своє життя — він його оповідав нескінченну кількість разів у тисячу один спосіб: промови, мемуари, інтерв'ю, книжки. Він жив історією і заради історії — такий собі історик номер один для себе самого. До того ж він виявив у цій справі таку старанність і переконливість, що всі біографи так чи так заковтують його наживку і зрештою відтворюють вибудований ним самим образ. Як Улісс, уникнувши зачарування співом сирен, я спробую не піддатися цій спокусі та не забуду, що предмет мого досліді — не черевомовець, який розмовлятиме моїми словами. Ні, кожен з нас перебуватиме на своєму місці. Ба більше, на слушній відстані.

Друга складність — це першоджерела, тобто сировина історика. Їх начебто й багато, майже без кінця і краю: цілі бібліотеки. А копнути глибше — їхня численність і надійність викликає чималі сумніви. За довгі роки накопичилися дипломатичні джерела, мемуари, кореспонденція, різні досліді. На перший погляд всього вдосталь. Крім головного: доступу до кубинських першоджерел, до паперів самого Фіделя Кастро, тут — справжнє табу. Лише подекуди, коли кубинський уряд має підстави довіряти дослідникові, мовляв, той усе висвітлятиме під потрібним кутом, із таємничих кабінетів може виплисти на волю якийсь документ. Отже, біографи Кастро вимушені складати величезний *пазл*, збираючи докупи мільйони клаптиків різного матеріалу. Це пояснює ризик, а радше спокусу заповнювати порожнини за допомогою того, хто вже все сказав і все пояснив, тобто самого Кастро. У нас не той випадок, хоча основним джерелом цієї біографії стануть громіздкі жорна його власних слів: це справедливо, та й уникнути цього неможливо.

Існує ще один фактор ускладнення: небагато діячів на кшталт Кастро і небагато подій на зразок кубинської революції створювали і створюють стільки розбіжностей у думках. Дійсно, навколо всіх подій його життя точилися шалені пристрасті, утворюючи величезну кількість

суперечливих, часто навіть протилежних версій. Якщо коротко, життя Кастро становить поле битви. Тому краще одразу прояснити: ця біографія не претендує на розв'язання численних заплутаних вузлів історії або на викриття таємниць, здатних зарадити застарілим конфліктам. Це було б необґрунтовано через брак необхідних першоджерел, але головню через невідповідність нашій меті. Хто мріє про *сенсації*, тут їх не знайде.

Якщо вже говорити про амбіції цього твору, варто зазначити, що я жодним чином не претендую на об'єктивність, тобто на те, що нею традиційно вважається. Не через зневагу до об'єктивності, не через небажання її встановити, авжеж ні, своє завдання я бачу чітко. А тому, що у присвячених Фіделеві Кастро трудах за об'єктивність часто видається фарисейська спроба утримати баланс між учиненим добром і заподіяним злом — різниця лише у дозуванні, яке обирає оповідач. Такий метод мене не цікавить. Натомість мені кортить зрозуміти цю постать з її масштабами, визначити історичну природу цього феномена. Відтак читач самостійно, за власним бажанням відмежує добро від зла і праведне від грішного, спираючись на свої смаки, ціннісні пріоритети та вірування. Це радше питання інтелектуальної чесності, ніж об'єктивності. Отже, не бачу проблеми у тому, щоб попередити читача — мені не подобається Кастро і після стількох років досліджень не подобається дедалі більше. Але будьмо обережними: будь-який аргумент можна вивернути навиворіт, і я знаю: для декого ця біографія стане виправданням ворожості до Кастро, а в декому лише сильніше роздмухає полум'я обожнювання. Втім я сподіваюся, що всі вони мимоволі стикнуться з аспектами, на які раніше у своїх уявленнях щодо Кастро не зважали. Принаймні я щиро цього прагну.

«Навіщо потрібна нова біографія Фіделя Кастро, якщо вона не викриває таємничі аспекти?» — запитає себе читач. Скільки вже написано таких біографій! Відповідь криється у назві: «останній католицький король». Таке формулювання не має на меті здивувати чи принадити, це не рекламний *спот* на продаж, а ключ для прочитання книжки — щоправда, від цього ключа розбігаються розрізнені доріжки до численних попередніх праць, але я гарантую його автентичність. Знаю, багато хто скривиться. Вже бачу розлючених кастрістів: трактувати ікону марксизму-ленінізму крізь іспанську або католицьку спадщину? А ще є антикастрісти, мовляв, ми боролися проти комунізму Кастро все своє життя, а ви тут перекручуєте комунізм на католицьку монархію. Несерйозно.

Хочу заспокоїти обидва табори: Кастро був комуністом, марксистом-ленінцем. Саме так він себе визначав, і немає підстав міняти обрану ним ідентичність. Але історик не обмежується передачею історії у тому вигляді, як її оповідають головні персонажі: це справа хроніста. Аналізуючи непересічну особистість, здатну викликати велику симпатію або велику огиду, неможливо утриматися від запитання: чому так склалося? Історична постать набуває потужних конотацій, коли втілює загальний ідеал

(часто штучний) великої кількості осіб, які себе з нею ідентифікують або їй протистоять. Можна сказати, що Кастро втілював ідеал комунізму. Але якого комунізму? З яких інтелектуально-духовних матеріалів збудовано комунізм людини, з дитинства зануреної у змодельований іспанським католицизмом світ? Який світогляд міг у неї сформуватися, яку систему цінностей вона здобула, яких обривів намагалася сягнути?

Історія ніколи не повторюється один в один, але достоту новою вона теж не буває, адже готується з інгредієнтів, які дістаються їй у спадок від минулого. Чому когось дивує, що комунізм Кастро, його моральний всесвіт і соціальна система наскрізь просякнуті стародавньою спадщиною? Цілком логічно, що комуністичний монарх ХХ століття став ідеальним нащадком католицьких монархів минулого: він виріс в іспано-католицькому родинному та соціальному оточенні на острові, що протягом століть фактично був Іспанією. Не менш логічною здається його презирлива реакція на поширення на Кубі та по всій Латинській Америці цінностей і практик англосаксонського, протестантського лібералізму: католицький, антиліберальний і антикапіталістичний націоналізм – це загальна риса латиноамериканської популістської традиції, в яку Фідель повною мірою вписується.

Звичайно, Кастро прищепив цю спадщину на вже підготовлене Хосе Марті тіло кубинського націоналізму, адаптуючи його основні принципи до марксистської доктрини. З християнської точки зору ця доктрина цілком природно постає мирською версією історії про обраний народ, визволений від гріха за вказівками месії, який веде його до спасіння. При тому етично-матеріальні стовпи кастристського антилібералізму повністю збігаються з принципами іспанського християнства. Перший стовп – злиття політики з релігією: завдання держави, на думку Фіделя Кастро, полягає у наверненні громадян у єдину справжню віру, тобто в ідеологію режиму через повсюдно поширений катехизм, і держава тут відіграє роль першого апостола. Другий стовп – неприпустимість плюралізму думок: нація та народ у уяві Фіделя Кастро – це живі організми, природний стан яких полягає в однаковості та гармонії, де задіяні геть всі й у кожного своя функція. При тому інакодумство та конфлікт вважаються шкідливими патологіями, що підлягають видаленню. Третій стовп – корпоративізм: кастристське суспільство на кшталт християнської спільноти колоніального періоду формувалося зі станів і масових організацій, що охоплювали всіх без винятку кубинців. Окремий індивід має тільки ті права, які йому забезпечує належність до певного стану, а інакше він вигнанець. Це соціальний устрій, де кожен є частинкою колективу і за ним невтомно пильнує гарант правдивості та єдності віри – церква, тобто партія, а над церквою-партією височіє король, сам Кастро, наділений мирськими та духовними повноваженнями. А втім немає сенсу ставити віз попереду коня. Ця теза набуватиме форм сторінка за сторінкою, і читач може спостерігати за її розвитком, якщо думка йому

здається слушною, а може не зважати на неї й просто прочитати книжку заради головного змісту, тобто як історію непересічного життя.

Зрештою, я хочу пояснити вибір пріоритетів. Перше: у цій книжці я надаю перевагу політичному, а не приватному життю Кастро. Я не заперечую важливість родини, і вона фігуруватиме в оповіді мірою того, як в цьому виникне потреба для розуміння ключових подій життя й емоційного стану Фіделя. Хоча про його родину багато писали й розповідали, вона завжди залишалась у тіні історичної місії, яку він вважав своїм призначенням. Друге: мій намір полягає у тому, щоб збалансовано подати різні етапи життя Кастро. А це не так просто, як здається: з огляду на величезну купу літератури про революцію та першу фазу кастризму і на те, що саме ці події підживлювали міф про Кастро, біографи зазвичай перебільшували їхнє значення. Від цього не просто постраждала конкретна картинка, перекрученим виявився весь сюжет: по суті, герилья* у Сьєррі-Маєстрі тривала лише два роки проти сорока дев'яти, упродовж яких Кастро керував Кубою, отже, ми візьмемо за правило оцінювати кожен факт за його реальним значенням. До того ж постає питання методології: оскільки немає таких періодів особистої, кубинської або світової історії, щодо яких Кастро не запропонував би власної версії, моє завдання – оцінити ці версії з позицій сьогодення та достовірних фактів. Слова та факти: ось компас, що вестиме мене у дослідженні, наскільки це можливо. Засторога: у тексті я згадуватиму Кастро за іменем, наданим при хрещенні, тобто Фідель. Це питання зручності – щоб не плутати його з братом, якого я зватиму Рауль. Ще одна річ: деякі ключові слова вживаються по всьому тексту, це не повторення, а радше підкреслення, своєрідні сигнальні вежі, що допомагають орієнтуватися під час подорожі. І останнє: деінде читач наштотхнеться на дошкульні зауваження чи приховану іронію, не те щоб я цього прагнув навмисно, але з Фіделем (читач помітить!) протистояти спокусі неможливо.

Відважним рішенням написати цю книжку я зобов'язаний Джузеппе Галассо. Він її не побачив, бо я не квапився й не встиг її показати, але сповідаюся, вона йому б сподобалася. Я йому дуже вдячний.

Викладачка університету Куйо Габрієла Аццоні вичитала більшу частину тексту, виявляючи велику сумлінність і професійність. Її, як завжди, спостережливі коментарі та зауваження позбавили мене багатьох сумнівів. Від усього серця дякую.

Джулія і Леонардо – моя опора. Я намагаюся бути тим самим для них.

Л. Д.

* Від ісп. *guerriglia* – партизанська війна. – Тут і далі примітки перекладача.

I

ІСПАНЕЦЬ

Фідель Кастро народився у селі Біран на сході Куби. Подія сталася 13 серпня 1926 року. Сьогодні його рідний будинок перетворився на музей: ласкаво просимо до цього «історичного та священного» місця, кажуть гіді, де народився «син дуже бідної жінки» і «такого ж бідного іспанського батька». Віфлеємська печера. Серед відомостей про його дитинство є точна інформація, є не дуже. Ми знаємо, що він був третім зі сімох дітей. Його батько, галісійський селянин, з часом став заможним землевласником, а до знайомства з матір'ю Фіделя вже був одружений і мав двох дітей. Усе решта — об'єкт суперечливих питань: коли батько опинився на Кубі, як познайомився з матір'ю, яким чином збагатився, який характер він мав? Дарма! Головне — це ті умови, що сформували маленького Фіделя: батьківське село, релігія, мати, схід, малорозвинена Куба і традиційні цінності¹.

1. Син

«Мені пощастило бути сином, а не онуком землевласника», — зізнався Фідель, тобто йому не довелося рости «серед багатих дітей благородного кварталу», інакше він ніколи не став би комуністом. Отже, сільська місцевість — це скриня цінностей, які підштовхнули Фіделя в обійми комунізму, а місто ці цінності лише псує. Ось звідки його ненависть до міста та містян. Якщо Маркс гребував «ідіотизмом сільського життя», то Фідель його любив як притулок стародавніх християнських чеснот².

Село постає тлом, на якому перед нами вимальовується образ батька Анхеля, принаймні після народження Фіделя. Яким він був? Фідель його описував насамперед як багатого власника, що експлуатує робітників і уникає податків, утім уже на схилі віку він скорегував свідчення: батько був «іммігрантом галісійського походження з родини бідних, майже неписьменних селян», який «розмовляв з усіма, хто його про щось запитував». Отже, Фідель замкнув коло: між собою та батьком, кубинським сходом і Галісією як землею предків, комунізмом і бідняцьким походженням. Власне, у скромних коренях батька криються антитіла проти руйнівної сили грошей, і він йому за це дякував³.

На Фіделя наклала відбиток іспанська натура батька — суворість, заощадливість, авторитаризм. Афроамериканської Куби натомість він цурався: музика, танці, чутливість так і залишилися для нього порожнім

звуком. Фідель був «найгалісійським» серед кубинців. Його візит до батьківського села у 1992 році перетворився на особисту душевну подорож. «Кастро – це зразок іспанськості», – сказав про нього Мануель Фрага Ірібарне, ексміністр Франко⁴.

Мати Фіделя на ім'я Ліна Рус також походила із села, до того ж була бідною й неписьменною. Окрім вольового характеру й управлінських здібностей, вона виділялася своєю релігійністю: кожного дня молилась і примушувала молитися синів. Саме вона пильнувала за релігійним життям садиби. Треба визнати, уточнював Фідель, «я походжу з релігійного народу», де фундаментом соціальної моралі був католицизм, а в школі та родинному колі впроваджувалася католицька система цінностей⁵.

З огляду на оточення й епоху зовсім не дивує, що запізнілий шлюб батьків (після народження сімох дітей) бентежив Фіделя і викликав певну напругу. Також не дивує ореол таємничості навколо його хрещення, що відбулося, коли йому виповнилося дев'ять років. Така затримка мала б вражати, адже він часто згадував, як хлопці у школі глузували з нього, називаючи *judío*, тобто єврей. Найприйнятніше пояснення – Фіделя не могли охрестити, допоки батько був одружений з першою дружиною. Ця ситуація робила з нього позашлюбну дитину – болючий *статус* о тій порі. Цікаво, що проблема позашлюбності спіткала Еву Перон, яка теж усе життя плекала бентежне прагнення визволення. Факт є факт – Фідель був жертвою ключового принципу іспанського християнства: *pureza de raza*^{*}, єдності віри та нації. І він помститься, використовуючи цю зброю у власний спосіб⁶.

2. Схід

Сантьяго-де-Куба на тлі Гавани – це провінція порівняно до метрополії. Схід став першим фільтром між Фіделем і світом, і саме схід вигартував його моральні принципи. Що Фідель там бачив? За його словами, жив він бідно, але нарівні з іншими: напівоголені гаїтянські діти, що тинялися батьківською садибою, не називали його *judío*, але й не підлещувались як до хазяйського сина. Втім у моральної чистоти були свої вороги: півнячі бої, де робітники робили ставки й програвали зарплатню, та багатії, себто керівники United Fruit Company, що жили у розкішних резиденціях. Чому б не зробити висновок щодо єдності гріха та сучасності?⁷

Спонуканий радше моральною бентегою, ніж аналітичним духом, Фідель саме такий висновок і зробив: на сході, як і деінде, зло переслідує добро. Він завжди бачив світ крізь таку маніхейську чорно-білу схему – справжній етико-релігійний світогляд. Схід для нього ідеальна

* Чистота породи (ісп.).

колиска *cubanía**, доволі туманного явища, ключовою ознакою якого був принцип «усе або нічого», що його Фідель перетворить на кармічне гасло «батьківщина або смерть». Його спогади нагадували сцени з апокаліпсису: «море бідноти», люди без даху над головою, без освіти випрошували у батька роботу. За словами Фіделя, кожна третя дитина помирала від хвороб. Але ж діти містян теж страждали від голоду. Так чи ні? І так і ні. Фідель використав термометр свого дитинства, проведеного у найвідсталішій кубинській провінції, для вимірювання середньої температури острова. Апокаліптичні описи допомагали виправдати ідею визволення, яке він усе життя називав Революцією⁸.

3. Шкільні митарства

Перші кроки Фіделя в школі мали травматичний характер. Покинути рідну хату й вирушити до Сантьяго для маленького хлопчика виявилось заскладним випробуванням. За його словами, він потрапив до нечутливого й корисливого подружжя, йому було незатишно — сільська дитина опинилась у місті, яке дорослий Фідель описував як *via crucis*** голоду та самотності. Щось у нього дійсно не залагодилося, бо старші сестри ні на що не скаржилися. Схоже, тоді Фідель уперше випробував зброю під назвою віктимність, до якої залюбки повертатиметься знов і знов, розігруючи жертву в очікуванні компенсації, використовуючи уразливість як силу. «Із самого малку я страждав від несправедливості та упереджень», — згадував він через вісімдесят років⁹.

З першої ж миті він зненавидів нащадків східно-буржуазних сімей, з якими зустрівся у коледжі Ла-Саль, і на їхні кепкування реагував люття. Так вистиг непересічний дух суперництва: Фідель прагне тільки перемоги, скаже пізніше Габріель Гарсія Маркес, мовляв, поразка для нього — нестерпне моральне безчестя. Додайте до цього жагу вендети, позаяк усе життя він був дуже мстивим. Він бунтував проти свого страждання, викликаного чужим, непривітним для нього світом. За роки перебування у Ла-Саль його характер загартувався, вразливість загострилася, цькування він обернув на виклик, на виборювання прав, на сутичку й почав протиставляти цьому світу ідеалізований світ дітлахів із бідних родин, серед яких виріс. Саме тоді особисте страждання почало перетворюватися на соціальну місію, йому подобалося мислити дорослими категоріями. Аж поки батько не поклав край його сваркам з однокласниками та вчителями й не забрав додому. Фідель вибухнув: він жертва, аж ніяк не винуватець! Він погрожував підпалити батьківську хату й зрештою виграв: його повернули до Сантьяго, але цього разу до престижного езуїтського коледжу Долорес. Йшов 1938 рік¹⁰.

* Суть кубинського характеру (ісп.).

** Хресний шлях (лат.).

За часів навчання у коледжу єзуїти стали його родиною, до Бірану він повертався тільки влітку. Звернемо увагу на слова, які Норберто Фуентес вклав у уста свого вигаданого Фіделя: «Мої біографи вважають, що причини революції криються у моєму дитинстві». Маємо, що маємо: моторний, гарячкуватий, нестабільний хлопчисько, який упродовж дванадцяти років виховувався на історії Святої церкви, на катехизмі, щоденних месгах і духовних вправах¹¹.

4. Єзуїт

Відтоді Фідель жив у ритмі релігійного життя іспанських єзуїтів. Монастир і казарма, військова дисципліна та непохитна мораль: таким був цей суворий, вимогливий чоловічий світ. Фіделеві тут усе припало до душі. На його думку, завдяки традиціям, духу та військовій організації єзуїти ідеально резонували з іспанським характером на відміну від світу однокласників, де зібралися самі багатії, міщани й естети. Фідель задовольнявся малим і назавжди зберіг вірність засвоєним о тій порі жрецько-військовим чеснотам з культом хреста та меча. Відтак компасом у його житті стали дух самопожертви, сміливість, наполегливість і почуття гідності. І хоча пізніше він неодноразово називатиме єзуїтів фашистами, їхнє виховання залишило по собі невитравний відбиток: для Фіделя, як і для єзуїтів, історія поставала ланцюгом з гріха, визнання провини, кари, спокути й відродження. Він називав їх догматиками, а насправді був щасливим навчатися в єзуїтів; як і вони, він зведе свою віру в ранг догми¹².

«Мій розум просвітлився, – зізнається зображений Фуентесом Фідель, – коли я збагнув місіонерську ревність єзуїтів». «Бог існує, отже, я корюсь», – казали вони, і він також шукав абсолюту! Саме від них справжній Фідель дізнався про потужність мучеництва, від них перейняв байдужість до матеріальних благ. Єзуїти були взірцем, позаяк їх вів дух, і свою освітню місію вони виконували не заради грошей – набір чеснот справжнього революціонера! Фідель не був видатним учнем, але ковтав і запам'ятовував книжку за книжкою, він не любив митися й взагалі не переймався естетикою: так він позначав відстань між собою та хлопчиками з міста. Він вибудував навколо себе священний ореол цнотливого мораліста: жодних жартів чи зухвалих дотепів. Рауль те саме – крапля в краплю. Одна річ уражала всіх: у школі Фідель поводився мов господар – вирішував, затверджував, наказував. Як природжений командир, він командував самостійно¹³.

У 1942 році Фідель перейшов до єзуїтського коледжу Белен у Гавані, не менш ексклюзивного закладу, ніж Долорес, – батько міг собі це дозволити. Єзуїт-початківець, Фідель для всіх залишався *гуахіро*, тобто селянином зі сходу. Падре Льоренте згадував його захоплення духом Товариства Ісуса. Одного разу падре впав у річку, Фідель кинувся на

порятунок, а потім вимагав від усіх дякувати Господу за диво, вважаючи себе інструментом божої милості, він наполягав: «Ваша милість зрозуміє, що вас урятував святий Фідель, який діяв на крок переді мною». Такі випадки не замінюють спогади дитинства, радше доповнюють їх. Товариші по коледжу запам'ятали його дух суперництва, владність, нестримність — *лідер*, якого радше боялися, ніж любили, в оточенні ватаги й майже без друзів. Результати навчання покращилися, і в отриманому в 1945 році дипломі священники поставили відзнаку: вірцевий член конгрегації. Матиме рацію той, хто багато років потому напише: у першу чергу Фідель єзуїт, потім революціонер і аж потім марксист¹⁴.

5. Війна та смерть

Молодого Фіделя чарувала війна, він стежив за подіями в Ефіопії та Іспанії, за Світовою війною, захоплювався суворими й нещадними спартанцями. Історія святої церкви теж виявилася скарбницею, бо у Старому Заповіті повно війн, і пристрасть до воєнного мистецтва, за словами Фіделя, народилася саме з читання Біблії. Любити зброю й вдало управлятися з нею було цілком природно: у батьківському господарстві він полював та й просто гуляв зі зброєю. Іще він захоплювався полководцями: як героями минулого на кшталт Наполеона, Ганнібала, Александра Великого, так і сучасними ворогами буржуазної цивілізації, яка у своєму обожнюванні золотого тельця руйнувала християнський моральний порядок. Однокласники та викладачі-священники згадували, як він цитував Хосе Антоніо Прімо де Рівера та Беніто Муссоліні, як прогулювався з «*Mein Kampf*». Він удосконалювався в ораторському мистецтві — солдат, священник, проповідник¹⁵.

Навіть спорт був війною: перемога — єдиний можливий вибір, поразка дорівнює приниженню. Ніщо не мусить кидати тінь на честь воїна, чистоту героя, святість мученика, мужність чоловіка. Подеколи, він реагував на поразку, заходячи до шкільної зали з пістолетом або кидаючи у супротивника бейсбольну бити. Коли баскетбольна команда коледжу грала з протестантською школою, Фідель бився, мов лев: як згадував падре Льоренте, він хрестив кожне баскетбольне кільце, наче борючись з еретиками. Навіть у туристичних походах він бажав бути першим. За таку емоційну напругу доводилося платити тваринкам — він розтинав ящірок, чим потім вихвалявся, і цієї погані звички позбутися йому не вдавалося. Що це, прихований потяг до насильства? Віра, війна, перемога, жертвність — Фіделева одержимість смертю не дивує. Її відбиток відчуватиметься у кожній його дії та промові: героїчна загибель мученика або смерть невірного ворога — у політиці немає інших призвів. Політика залишилася для нього своєрідним пагоном релігії, ареною конфлікту між спасіннями та прокляттям. Оскільки прожив він дев'яносто років,

можна сказати, що інстинкт смерті подовжував його життя весь той час, поки навколо падали і друзі, і вороги¹⁶.

6. Янкi не пройдуть

Ненависть Фіделя до Сполучених Штатів починається здалеку. Може, могутні Сполучені Штати уособлювали для нього батька, з рук якого він хотів висмикнути слабку матір-Кубу, аби вона була вся його? Дехто стверджує, що приниження Сполучених Штатів стало способом помститися за страждання дитинства. Хтозна. Імовірно, існують й інші причини. Залишилися спогади очевидців про те, як він вшановував місця, де іспанське військо зупинило американський наступ у 1898 році. Хотів помститися за батька, який там воював? Йому більше дошкуляли нечисленні *янкi*, що нагадували про молоді роки, себто робітники United Fruit – представники буржуазного світу, який не прийняв Фіделя. Минуть роки, а він знов і знов звинувачуватиме їх у спаленні лісів із дорогоцінною деревиною, з якої колись було побудовано монастир Ескоріал, протиставляючи у такий спосіб храм епохи іспанської католицької монархії ненажерливості Сполучених Штатів – це дуже символічно. Але ненависть змішувалася з іншими інгредієнтами: із суперництвом, утім як завжди, та з тривожним прагненням уваги до себе. Цим пояснюється цікавий лист, якого він надіслав президентові Рузвельту в дванадцять років¹⁷.

Але корені ненависті треба шукати набагато глибше. Все у його світі було чужим і ворожим до ліберального *етносу* Сполучених Штатів: селянська етика батька, релігійність матері, антиліберальна затятість єзуїтів. Звідки у селі на кубинському сході взятися проявам сяючої сучасності Сполучених Штатів, яка так зачаровувала *хабанерос**? Тому історія Фіделя – це типова історія латиноамериканського націоналізму, який у ті роки нестримно зростав на іспанських коренях. Від єзуїтів він чітко засвоїв: англосаксонський протестантизм є егоїстичним, матеріалістичним, індивідуалістським, на відміну від альтруїстичного, духовного, об'єднавчого іспанського католицизму. Він бідніший? Так, але морально вищий. У такому ключі Фідель почав інтерпретувати навіть батька нації Хосе Марті. Такі самі ідеї виклав єзуїт Де Кастро у своїй праці «Convívio», до якої долучився Фідель: іспанська Америка мусить об'єднатися проти англосаксів. Цією ж ідеєю незабаром надихнеться полковник Перон. Про Фіделя згадало щоденне консервативне видання «Diario de la Marina»: у коледжі Белен юнак Кастро вихваляв фашизм. За кілька років, вирушаючи до Сьєрри, він прихопить із собою книжку

* Habaneros – гаванці (ісп.).

Хосе Антоніо Прімо де Рівери, батька іспанського фалангізму*. Щодо кубинських комуністів, вони на той час і вусом не вели, комуністична преса публікувала усіляких суперменів та американські *комікси*, що їх обожнювали кубинські дітлахи¹⁸.

7. *Politiquería*

У словнику Фіделя міцно осіло слово *politiquería***, мовляв, коли я був дитиною, голоси куплялися, мій батько теж так робив. *Politiquería* означала аморальну політику. Жодних сумнівів, що на аграрному сході, де патерналізм і протекціонізм були нормою, так і чинили. Але у Гавані ситуація дещо відрізнялася, а надто після ухвалення Конституції 1940 року: до усталених практик додавались інші – сучасні та демократичні. Втім не для Фіделя. *Politiquería* – це завжди *politiquería*. Перемовини, компроміси, союзи, традиції парламентської та партійної політики він вважав аморальними, маючи абстрактне й непорочне уявлення про політику¹⁹.

Фідель завжди описував політичне життя Куби, що передувало його приходу до влади, в однокольоровій палітрі: всюди корупція, всюди лютує *sargento político**** на службі місцевої знаті, партії перебувають «у руках олігархів». Не просто суворий критик – моральний цензор політики, ба більше, антиполітик. Його маніхейське чорно-біле уявлення демонструвало таку ж ворожість до політики, що й антипарламентські рухи, які агітували в інших країнах. Якщо весь політичний клас корумпований, корисливий та продажний, покращити його не достатньо – потрібна спокута; жодних реформ – тільки революція. Із самого юного віку він вважав моральне очищення своєю місією, саме заради морального очищення політики він її зрештою знищить. Фідель визнавав, що у нього ніколи не було політичного наставника. Його політичною школою стала релігія²⁰.

8. Університет

Фідель був таким охочим до промов, що йому порекомендували вступити до університету на юридичний факультет, що він і зробив у 1945 році. Батько йому за це подарував Ford кабриолет – краса, а не машина. Не сказати, що у нього виявилось покликання до адвокатської діяльності, але така кар'єра найшвидше приведе у політику: ледь він

* Фалангізм – рух іспанських послідовників фашизму, стрижневою силою якого була іспанська Фаланга, політична партія вкрай правого спрямування. Ідейною основою партії був націонал-синдикалізм, за духом близький італійському фашизму. – *Прим. ред.*

** Політиканство (ісп.).

*** Сержант з політичних питань, тут: наглядач (ісп.).

zareestruvavsia v univertsiteti, yak visunuv svoiu kandidaturu na student'skikh voborakh. Todii vsi pragnuli ocholiti student'sku federatsiu FEU. Fidelity kinuvsia u bii i tilom, i dusheiu: kozhnomu studentovi vin nadislav lista z prokhanniam viddati za n'ogo sviy golos, kha za zvychai tak ne robili²¹.

Pro univertsitets'ki roki Fidelity rozpovida v malo, i yogo spogadi idut' u rozriz zi spogadami odnokursnykiv. «Idet'sia ne pro moi ambitsii, — stverdzhuвав vin, — ambitnits' stuperetsila moi moralii. Ia postupivsia vimoгам kerivnykiv fakul'tetu. Absolutna bilt'shits' studentiv pishla za mnoiu». I tut kryla yomu pidrizala *politiqueria*: «mene boikotuvavli, ia narahavsia na tysiachi nebezpek, mafia u kerivnytvi bazhala moei smerti, ia rizykuвав utratiti zhyttia u dvadtsiat' rokiv cherez sviy protestnyi dukh. Ia vyplavavsia na pliazhi, ale ne skorivsia: kinuv vyklik smerti, mene zahystila moral'na sila studentiv, i ia zrozuviv — gidnits'ia, moral' i pravdu nikoli ne zdolati». Molodii Fidelity v opovidi doroslogo Fidelitya demonstrue chesnoti, yakih yogo navchali esyuiti: bezkoryslyvits'ia, altruiz'm, smilivits'ia, poklykannia do muchenytva. Vin vypleskuвав sviy idealizm z pozitsii zhertvi mozhnovladtsiv. Ulyublenets' prostogo narodu David, sho bore Goliafa²².

Chii tak vse buo naspravdi? Nevidomo, adzhe, uzavshi vladu, Fidelity zakryv dostup do arkhiviv i minule z istorii peretvorilosia na legendu. «Vi vykorystovувavli sviy pistolet?» — zapitali yogo. Vybory — duzhe dovga pryghoda, kraشه ii skorotiti. Bahato kha vpevnений, sho Fidelity vykorystav svoiu zbroiu i ne raz, koli dumav, sho вона допоможе zyyti na verkhni shabli FEU. Yogo strymувало ne tak kerivnytvo, yak vlasnyi fanatyzm: ekstremist, odinak, avtorytarna osoba, garycha golova — u n'ogo prosto ne moglo buti soyuznykiv²³.

Gavan'skyy univertsitet buv nebezpechnym mis'em. Odyn na vsiu Kubu, vin gotував predstavnykiv kerivnogo stanu — spravzhnia plantatsia politykiv. Na zhaly, polityka tut robilasia zi zbroieu v rukakh. Se možna zrozumiti: she svizhymi buo spogadi pro dyktaturu Machado ta zavorushennia 1933 roku zi shleyfom frustratsii ta nasillya. Naysil'nyshymi ugrupovanniamy, sho osporюvavli vladu, buo MSR (Sotsialistichno-revolutsiynnyi ruh) Rolando Masferrera ta UIR (Revolutsiyno-povstans'kyy soyuz) Emilio Tro. Do UIR oхоче pryednuvavliasia studenty — vypusknyky katolyts'kikh kolledzhev, utim obidvi organizatsii pragnuli odnogo: vladi ta dostupy do derzhavnykh koshchev. A sho Fidelity? Bahato svidkiv prysyghaюts'ia, sho, aby ocholiti FEU, vin vystreliv u voroga prezidenta, chlena MSR. UIR yogo zasudyla, i spochatku vin utik, ale potim vlivsia do ii lav, prodavshi kolishnykh tovarishiv, vidtodi vin vplutavsia u nyzku kryvavikh podiy, ale vyyshov neushkodzhеним cherez brak dokaziv²⁴.

Pravda? Brehnia? Fidelity ne zvažav na fakty, a svidky? Sutchil'nyi vorogy. Odnak odna rich ne pidlyghae sumniviu: Fidelity brav uchast' u viynii miž ugrupovanniamy. I ne na bochi tykh, kha pragnuv polipshyti krykku

кубинську демократію. Ні, він хотів визволити Кубу. Згодом він визнає: «Затьмарений своїми ідеями, я вірив – кожен, хто думає інакше, є ворогом батьківщини». Одна із черниць чула його слова: я стану президентом. Як? Силомістю. Насилля – найкращий спосіб досягти мети²⁵.

9. Грау

У 1944 році кубинці обрали президентом представника партії *Auténtico* Рамона Грау Сан-Мартіна, реформіста, улюбленця представників середнього класу, ініціатора демократичної конституції 1940 року. Але Фідель був лаконічним, мов напис на надгробку: найгірший президент, ладний лише красти. Кредит революційної довіри до Грау, очільника націоналістичної революції 1933 року, мовляв, тільки «заплутує» кубинців. Фідель одразу розпочав боротьбу. Багато десятиліть потому зі щирим обуренням, яке мимоволі створювало іронічний ефект, Фідель звинуватив його у недотриманні вимог правової держави²⁶.

Фідель лише раз зустрічався з Грау укупі з іншими студентами. Поводився він дуже несамовито: хотів скинути Грау з балкону та проголосити революцію. Ти божевільний, казали йому. Незадовго перед тим він пропонував атакувати споруджений для виступу президента поміст, потім запропонував вистрелити у президента з вікна будівлі. Справжня одержимість спокутним насильством. «Я був утопічним соціалістом, – визнав він згодом, – спраглий до влади, ще несвідомий; мені здавалося – я знаю, що треба робити, і я хотів це зробити». Втім таким він залишився назавжди²⁷.

Нарешті, його ім'я потрапило на газетні шпальта: він очолював найжорсткіші протести, звинувачував у корупції кандидата у мери міста, ставив у провину Грау план узурпації влади (кумедно з позицій сьогодення), замкнув одного міністра в учбовій залі. Йому було двадцять років, до нього потроху приходила слава. Фідель зрозумів ключову роль ЗМІ у досягненні успіху, але в політичному плані його спіткала невдача: зробивши все можливе для приборкання FEU, він її не очолив – яка ганьба для людини, що не вміє програвати. Виплеснути гнів допомогли промови, гідні доброго єзуїта: керівники FEU – це «торговці», які за крісло керівника зраджують кров мучеників. Відтоді Фідель став ще радикальнішим і жорстокішим. Звиклий викликати на себе смерть заради справи, він раптом почав її уникати, шукаючи захисту, який зрештою йому гарантувала організація UIR, притулок для студентів-католиків²⁸.

10. Кайо Конфітес

1947-й став роком острова Кайо Конфітес. Тут зібралося 12 000 добровольців, рішуче налаштованих визволити Сан-Домінго від тиранії Рафаеля Трухільйо. Чи міг Фідель таке пропустити? Нагода трапилася

вчасно: залишити Гавану, де він перебував у небезпеці, повоювати на справжній війні – найкращий плацдарм для здобуття слави революціонера. Як він туди потрапив? Кастро так часто повторював свою версію, що перетворив її на міф: ідеаліст і альтруїст, він побачив, що його чистота розбивається о цинізм ворогів, від яких він рятувався, кидаючи виклик смерті. «Мене дуже шанували у загоні, – розповідав Фідель, – але уряд нас зрадив і заблокував відправлення». Аби уникнути ганебної капітуляції, він кинувся у воду і вночі доплив до іншого берега, лавіруючи поміж акул. Урешті-решт він повернувся до Гавани. «Я воскрес, – заявив він, – я багато разів воскресав»²⁹.

Фідель говорить і замовчує, пояснює і перекручує. Він не каже, що похід фінансувався саме тим міністром, якого він звинувачував у корупції, що уряд скасував операцію для запобігання війни із сусідньою країною. Втім усе це було загальновідомо. Ця ситуація стала для нього уроком – таємність і дисципліна є ключовими моментами будь-якого повстання. Він підносив хоробрість, мовляв, хочу померти героєм, а насправді підписав із Масферрером пакт про безпеку. Зрештою, він мусив це зробити, аби врятувати собі життя, і мусив про це мовчати, аби захистити своє ім'я. Щодо відчайдушного запливу серед акул, він надав різні версії події. Для тодішніх друзів це було *шоу* – він утік на шлюпці та ледь дістався берега, як батько послав по нього коней³⁰.

Хай там як, але Фідель очолив акції проти Грау. У сутичках поліція вбила студента. Перша мученицька жертва, якою тепер можна розпалювати серця та розгойдувати майдани. Його помпезні, але потужні промови звучали мов постріл: ми читаємо молитви над покійними, а в Палаці п'ють шампанське. Багато студентів пішли за ним, коли він очолив похоронну процесію: вбивця – кричав він на адресу Грау. Саме тоді, у листопаді 1947 року, його фото з'явилося у журналі «Bohemia»: таке собі «посвячення у сан». Він переконав декого з товаришів привезти до Гавани реліквію війн за незалежність – дзвін *Демахагуа*. Сенс був очевидним: студенти, охоронці священного дзвону, є нащадками батьків вітчизни, а уряд Грау – ні, тому його треба скинути. Неважливо, що президента було обрано: для Фіделя не існувало конституційних чи неконституційних урядів, уряди бували моральними або аморальними, а суддею з питань моральності виступав саме він. На фото Фідель у відкритій автівці звертається з промовою до натовпу, на автомобілі, мов на троні, – дзвін. Фідель від природи тонко відчував силу зображень і жестів: у потязі на шляху до столиці товариші передавали один одному цей дзвін, до якого він (напевно, зі скромності) жодного разу не доторкнувся, інша річ – перед журналістами та натовпом! Хто б йому тут завадив?³¹

11. Комуністи й ортодокси

Фіделеве походження й учинки демонструють, що молодий Кастро співав із комуністами на різні лади. Ще під час навчання у Белені він жорстоко накинувся на їхню законодавчу пропозицію, тому що вона зачіпляла приватні школи. Партійна преса називала його «пташеням єзуїтів». Утім їх зближала одна річ, хай навіть вони це й не усвідомлювали: Фідель ненавидів буржуазію та капіталізм, як і єзуїти, серед яких він виріс, тобто цей ґрунт вже було здобрено. Відколи ж він став комуністом? Шляхи перетнулися в університеті. Трохи дивно, адже Фідель – улюбленець долі, що виріс серед священників-франкістів, а *pistoleros*^{*}, з якими він водився, – затяті антикомуністи. Однак деяких комуністів зачарувала його харизма, романтичний радикалізм, торжество моралі – повний набір Фіделевої візитівки. Одним з таких зачарованих був Альфредо Гевара та невеличке коло товаришів, які відкрили перед ним світ класиків марксизму³².

Ці люди стали першим осяянням, передоднем нової віри. Логічно, що Фідель фільтрував їх крізь звичні йому католицькі ідеї та цінності. З огляду на його характер і життєві завдання вони становили для нього радше практичний, аніж інтелектуальний інтерес. Він не зблизився з PSP (Соціалістична народна партія Куби), по суті, комуністичною партією Куби: його хіліастична** гарячкуватість не вписувалась у партійну дисципліну, в очах PSP він залишався ненадійним гангстером. Однак у пресі почали з'являтися нові сюжети про корупцію, що була бойовим конем Фіделя. Які ще потрібні докази морального падіння *elitu*? Фідель виявляв обережність щодо PSP, до якої приєднався Рауль, хоча й захоплювався її вірою та організацією. Наприклад, ходять легенди про зустріч Фіделя з поляком Фабіо Гробаром, представником Комінтерну на Кубі у 1920-х роках. Але Фідель уявляв себе очільником власної церкви, аж ніяк не вірянином іншої. Він зізнавався: «Я був би комуністом, якби міг стати Сталінім». Як людина, що зросла у католицько-сільському оточенні, він розумів: назватися комуністом означає кинути виклик здоровому глузду й наразитися на непопулярність. На той час латиноамериканські комуністи невипадково вважалися народними ізгоями. Краше триматися осторонь³³.

Натомість Фідель одразу вступив до Ортодоксальної партії, заснованої у 1947 році, яка мріяла про моральне очищення Куби від розпусти та *politiquería* – справжня музика для його душі. Вступ до партії не

* Тут: бандити, головорізи (ісп.).

** Хіліазм (від грец. *chiliás* – тисяча), або мілленаризм (від лат. *mille* – тисяча), – релігійне вчення, згідно з яким кінцю світу передуватиме тисячолітнє «царство боже» на землі. Хіліастичні ідеї у своєрідній формі висловлювали надії пригноблених верств суспільства на припинення соціальної несправедливості, і не у «царстві небесному», а на землі. – Прим. ред.

означав, однак, довіру до демократичної системи – радше маневр для її повалення. Він обожнював партійного *лідера* Едді Чібаса, завзятого оратора, радіоведучого, відомого критика політичної корупції: честь проти грошей, як він казав. Утім любов взаємною не була: Чібасу, антикомуністу й противнику насильства, не подобався цей молодий і амбітний задирака. Фідель не сперечався: він шукав нагоди здійснити бунт серед партійної молоді – ці хлопці, як і він, вийшли з католицьких коледжів і UIR³⁴.

12. Марті

В університеті Фідель відкрив для себе світ жінок, кохання, сексу. Перші кроки були невпевненими, може, тому він вибудував для себе нарочито мужній образ із презирством до гомосексуалістів – поведінковий штамп для Куби. Тим часом молодий єзуїт ставав марксистом, що не заважало йому залишатися єзуїтом. Ключовою постаттю такого переходу став батько вітчизни Хосе Марті. Фідель міг цитувати по пам'яті цілі уривки з його промов. Чому він? Його обожнювання компенсувало біль від «невидимості» в очах справжнього батька? Можливо. Але важливіше те, що через Марті він зумів «кубанізувати» свій іспанський багаж. Апостол (як називали Марті) віддав життя за визволення Куби від Іспанії! Він не тільки втілював засвоєні в єзуїтів цінності: безкорисливість, віру, мучеництво, а й поставив їх на службу батьківщині. Фідель віддав себе цій справі самовіддано й без залишку як добрий син емігранта, що інтегрувався у прийомну батьківщину, виплекуючи гіпертрофований націоналізм. Марті допоміг йому кубанізувати ненависть до Сполучених Штатів, обертаючи її на кубинський націоналізм із присмаком іспанської спадщини. Чи не Марті звинувачував Штати у загрозі духу латиноамериканських народів? Чи не він писав, що краще «померти стоячи, ніж жити на колінах»? Такий спокутний романтизм не просто надихав Фіделя, він став його Біблією³⁵.

Недивно, що у бочку кубинського націоналізму Фідель налив вино, витримане у бочці іспанського християнства: нації мають мучеників і героїв, «утворюючи своєрідну релігію», – якимось зауважив він. Відбувся перехід, завершенням якого стало марксистське «освянення», за власним визначенням Фіделя. Залишалося хіба що вигадати Марті-марксиста: саме це він і зробив. Багато католиків латиноамериканських країн пройшли шлях від фалангізму 1930-х років до комунізму 1950-х, адже ворог в обох випадках той самий – світський лібералізм. Етичні засади комунізму та християнства також схожі. «Стіни мого будинку, мов трон, посідали Сталін і Христос», – згадував Гульєрмо Кабрера Інфанте. Комунізм нагадував мирську версію християнства. З часом Фідель зрозумів сенс цих переходів: він знайшов у Марті суголосся з «християнською етикою», зі змістом Нового Заповіту. Таким шляхом він і дістався со-

ціалізму. Марті об'єднав Христа та Маркса, а їх обох – із Фіделем: «Ми також хочемо давати людям вдосталь хлібів і риби, сплачувати всім однаковою зарплатню та вигнати торговців із храму», – казав Фідель. Це було вочевидь перебільшенням, але така аргументація цілком природно узгоджувалася з його провіденційним уявленням про історію³⁶.

13. Богота

Наприкінці 1947 року справи Фіделя загалом були невтішні: FEU – міраж, Трухільйо тримається в сідлі, Грау також; з навчанням усе погано, він не склав іспити й не перейшов на третій курс, утративши *статус* студента. Разом із популярністю зростала кількість ворогів: краще перевести подих, повернутися до Бірану. У батька урвався терпець, мовляв, що Фідель планує робити у дорослому житті? Навчатися у Гарварді? Батько допоможе, тільки виріши. Нічого. Фідель повернувся до Гавани, перебування в якій почалося з пострілу – у 1948 році вбито його найгіршого ворога Маноло Кастро, всі подумали на Фіделя. Можливо, він був натхненником, але не виконавцем. Утім, позаяк померлий виявився не останньою спицею у колесі, слава Фіделя зросла, а разом зі славою – ризики: друзі Маноло планували помститися. Коли випала нагода залишити країну, він одразу нею скористався³⁷.

Отже, подорож Фіделя до Боготи не була випадковістю. У Гавані перебував емісар аргентинського уряду із валізою, повною обіцянок і дарунків: його країна прагнула створити загальний католицько-латиноамериканський фронт проти ліберально-протестантських Сполучених Штатів. Фідель, який вів перемовини з аргентинською делегацією від імені коліски католиків UIR, продемонстрував такий затятий антиімперіалізм, що його оцінили навіть комуністи. У квітні 1948 року в Колумбії було засновано Організацію американських держав, якою Хуан Перон хотів наробити трохи переполоху. Тому він зв'язався з FEU, а FEU – із Фіделем, якому вже кортіло схрестити шпаги зі Сполученими Штатами. З ідеями Перона, католика, іспаніста, антиліберала, суперечностей не виникало. Так із самої верхівки був організований студентський протест. Платити довелося Перонові³⁸.

У Боготі Фідель ускочив у халепу: він кидав листівки на голови урядовців у театрі. Панлатиноамериканська пероністська пропаганда. Його заарештували. Минуть роки, а він ще обурюватиметься за цей арешт, мовляв, кидати листівки – не злочин, з якого боку не подивись, хоча спробуй-но порозкидати листівки на Кубі за часів його влади! Саме тоді вибухнуло *bogotazo**. У Колумбії сяяла зірка Хорхе Ельесера Гайтана: один в один Перон з близькими Фіделю ідеями, здатний визволити знедолені маси. Фідель з ним зустрівся, і, мабуть, не востаннє, якби

* Збройне повстання у Боготі 1948 року.

того не вбили просто на вулиці. Впродовж двох днів містом ширився стихійний протест, віддаючи його на милість вогню та залізу. Винних у цій трагедії так і не знайшли. Фідель, як завжди, звинувачував «колумбійських олігархів»³⁹.

Він неодноразово повертався до цього періоду в Боготі: «я бачив, як вибухнуло місто, і пішов із народом», – розповідав він. Народ у його уяві – знеособлене явище, божий народ. І цей народ не мав поводиря: «вони були схожі на мурах» з холодильниками та піаніно на плечах, які трошили все на своєму шляху. Логічно було дійти висновку, що народові потрібен *лідер* і віра, – саме такий урок виніс Фідель із цієї ситуації. «Передусім я озброївся, – розповідав він, – і ратоборствував до самого кінця. Намагався переконати місцеву поліцію поважати ворогів, долав сумніви, думаючи про родину; я міг там померти як невідомий солдат. Але воно того вартувало: цей народ був наче мій, його справа була цілком справедливою, я вирішив пожертвувати собою, не шукаючи підстав для втечі, і врятувався абсолютно випадково». А потім настав мир, і всі заплодували «кубинцеві», тобто йому⁴⁰.

Альтруїзм, безкорисливість, хоробрість, щедрість, зневага до смерті: так Фідель вимальовував свій образ, інколи усупереч собі самому. Він хотів постати взірцем християнських чеснот: священником-рятівником, солдатом – визволителем народу з рабства. Не перша і не остання спроба. Позаяк стосунки Фіделя з минулим не були геть зовсім невинними, він усе життя прагнув створити власний логічний, з огляду на свої моральні заповіді, образ, щоб історія його запам'ятала таким, яким він хотів стати, а не таким, яким став насправді. Щодо подій у Боготі існують інші менш поблажливі версії: дехто згадує його хворобливе бажання виставити себе напоказ, загострити насильство, повести натопч на штурм президентського палацу; дехто іронізує над Фіделевою сміливістю, мовляв, він укритися у посольстві та його врятували охайні ним держслужбовці. Альфредо Гевара сповнювався сумнівами – Фідель шукав пригод⁴¹.

14. Пріо

13 червня 1948 року на виборах переміг Карлос Пріо Сокаррас. Ортодоксальна партія зазнала поразки. Фідель проводив кампанію на сході, про що потім з очевидним перебільшуванням згадував: мій мітинг у Сантьяго став найбільшим в історії міста. Він пророкував гучну поразку *auténticos* (членів Автентичної партії) і дуже помилився. Пріо одразу став об'єктом його ненависті, оскільки був *auténtico*, як і Грау. Більшість кубинців дивилася на Пріо інакше: економіка зростає, в уряді є представники народу. Але Фідель невгамовно називав цей режим жорстоким і антиробітничим, потрапляючи зі скандалу в скандал. Утім за вируюче у країні насильство багато хто ніс провину, у тому числі Фідель. То був

конституційний уряд, який гарантував громадянські свободи, і Фідель цими свободами користувався сповна⁴².

Кубинські вибори не були ні найпрозорішими, ні найкорумпованішими у світі, особливо у центрі великих міст, де мешкали освічені громади, працювали представницькі структури і люди читали пресу різних партійних спрямувань. Але для Фіделя це *politiquería* і годі. Він став ще агресивнішим: Пріо захищає банди вбивць! Пролунали слова Еміля Золя, мовляв, «я звинувачую»! Як завжди, питання життя або смерті: я готовий заплатити ціну за звинувачення президента у «нашій національній трагедії». Ніякої ціни він, звичайно, не заплатив: просто публікував свої звинувачення у різних друкованих органах. Уряд захищав банди? Фідель був у їхньому складі. Демократія нагадувала горіхову шкарлупу серед хвиль. На ту пору я вже засвоїв революційну «стійкість, затятість і навіть виверткість», — згадував він. Що це означає? Що висока ціль виправдовує будь-які засоби: насильство, приховування? У своїй боротьбі він згадував про демократію та конституцію, про соціалізм — ніколи. Соціалізм його надто лякав⁴³.

15. Батиста

Фідель іще був дитиною, коли Фульхенсіо Батиста вперше прийшов до влади у 1933 році. Професійний військовий, Батиста також був східняком, але походив з дуже простої родини, до того ж був мулатом. Іще тоді він, сержант-націоналіст, почав опікуватися близькими Фіделю питаннями й урочисто пообіцяв визволити Кубу з колоніального стану. Батиста прийняв економічні та соціальні реформи, що постали на порядку денному короткочасної народної революції того року⁴⁴.

Коли Фіделеві виповнилося чотирнадцять, йому запропонували приєднатися до політичного руху Батисти. Пропозиція надійшла від Рафаеля Діаза-Баларта, члена впливової родини. Ми всі східняки, казав він. Цього виявилось замало. У той час Батиста був кандидатом народного фронту, до складу якого входили комуністи, і їхня газета називала його «ревним захисником волі батьківщини» та «народним кумиром». Історія завершилася цікаво: Мірта, з якою Фідель одружився у 1948 році, була сестрою Рафаеля, друга Батисти. Останній дав їм тисячу доларів — злий жарт з огляду на майбутнє. Мірта взяла шлюб із Фіделем попри волю свого батька, який був дуже поганой думки щодо майбутнього зятя. Втім весілля зіграли, як того вимагав *статус*. Остаточний розрив Фіделя з Батистою ще не означився: їх поєднувала ненависть до *auténticos*. По-троху Фідель познайомився з марксизмом і долучився до морального хрестового походу *ортодоксів*, саме тоді їхні з Рафаелем шляхи розійшлися — улесливі напучування шурина на підтримку Батисти ефекту не справили⁴⁵.

16. Сім'я та справа

Чи є місце для родини у житті чоловіка, відданого священній справі? Упевненого у своїй місії? Чи мають визволителі дружин і дітей? Католицькі священники – ні. Фідель завжди ставив родину на другий план. Він був невибагливий, жив на утриманні батька. Тому, коли у жовтні 1948 року він одружився з Міртою, постали певні питання. Шлюбна церемонія відбувалась у церкві міста Банес, де розташувалася маєток батистіанців, з якими була пов'язана родина Мірти. Весілля святкували в Американському клубі, як це робила місцева *elita*. Старий Анхель не приїхав, але був щедрим, відстібнувши чималу суму грошей: хтозна, може, Фідель нарешті взявся за розум. Його шойно звинуватили у ще одному вбивстві! Молодята вирушили у весільну подорож до Маямі, купили «Лінкольн» і поїхали вздовж берега аж до Нью-Йорка, де провели три місяці. Фідель подумував залишитися там для навчання⁴⁶.

Він згадував, як після цієї подорожі його вразила расова сегрегація у Флориді. І все. Одному другові він зізнався, однак, що відчув *шок*, побачивши пару, яка цілувалася на галявині у Принстоні, його сором'язливість такого не дозволяла. З одного боку, Сполучені Штати здалися йому надто різноманітними, з другого – надто ліберальними. Щоправда, у нього вже була сформована думка щодо цієї країни. Як згадувала Мірта, йому було важливо не зрозуміти, а засудити країну. Фідель відчував себе немов у шлунку монстра, що його колись описав Маргі, змальовуючи Кубу жертвою. Таке уявлення він зберіг назавжди і волів бачити лише те, що вже мав на думці. Після повернення Фідель здавався іншим, особливо коли у жовтні 1949 року народився Фіделіто: він з головою поринув у навчання з метою нарешті розпочати кар'єру. Розумний і настирливий, Фідель блискуче впорався з цим завданням і разом з двома колегами відкрив юридичну контору. Та чи може спаситель людства вести пересічне життя? Жінка, син, робота? Так тривало недовго, майже зовсім не тривало. Його вабили сирени політики, кликав обов'язок, мовляв, не зволікай, «події не чекають», у ньому виникла потреба⁴⁷.

Родина мешкала у маленькій орендованій квартирі. Дуже швидко Фиделеве ставлення до грошей стало проблемою номер один: Фідель настільки звик до батьківської підтримки, що у ньому не вистигло почуття цінності грошей. Він їх потребував, як і усі люди, але при тому відчував до них моральну зневагу. Міг собі дозволити. Коли батько роздратовано перекирвав грошовий потік, Фідель просив у борг. Віддавав не завжди. Юридична контора не стала справжньою роботою і не приносила прибутку. Просто інструмент на службі його місії. Мірта швидко усвідомила, що Фідель не може відмовитися від свого покликання: історія йому була важливіша за життя, народ – за окремих людей, людство – за сім'ю. Почалися сварки. Він мусив подати свою кандидатуру до Ортодоксальної

партії, яка, за його переконанням, одного дня отримає владу. Відтоді він витрачав більше грошей і часу на справу, ніж на дружину і сина. Навіть гірше: оскільки Мірта походила зі світу його опонентів, він забороняв їй звертатися по допомогу й отримувати те, чого він не міг забезпечити. Інакше що станеться з його революційною честю?⁴⁸

У подружньому житті зникла гармонія: Мірта клопоталася, аби прокормити Фіделіто, Фідель мав інші справи; його заміщали сестри. У нього з'явився позашлюбний син: перший з цілої плеяди, вочевидь він мав проблеми з контрацептивами. Він визнав дитину і згодом звернувся до родичок з проханням подбати про нього. Через роки він розповідав, що на той час уже не залежав від батька: складно це припустити з огляду на специфіку його подружнього життя. Утім він завжди корегував минуле, узгоджуючи його зі своїм моральним всесвітом. У пориві відвертості він визнав, що міг би отримати стипендію, тобто хоч якийсь прибуток, але його кликала історія. Мірта згадувала юрбу людей в їхній квартирі, у тому числі й комуністів⁴⁹.

17. Переворот

Новий Фідель був більш розсудливим, хоч і не менш жорстокий за попереднього. Насильство – улюблений інструмент: жорсткими були протести проти запланованої відправки військ до Кореї, проти підвищення цін на проїзд в автобусі, проти американських *marines* (морських піхотинців), що сп'яну помочилися на статую Хосе Марті. Але зараз з'явилася стратегія. Насамперед він спробував повернути цноту, визволяючись від слави *pistolero*. Заради цього він дав свідчення про угоду Пріо з озброєними угрупованнями: мир в обмін на посади, потім приєднався до моралізаторської кампанії Чібаса. Урешті-решт, він продовжив повалення конституційного ладу, діючи зсередини і намагаючись підштовхнути FEU і молодих активістів із Ортодоксальної партії до диверсійних дій. Недивно, що його ім'я з'являлося поруч із кожним політичним злочинцем⁵⁰.

Ключовим елементом такої стратегії була повсюдна присутність на радіо й у газетах. Тут і там вже відчувалися свіжонабуті марксистські тези, але його промови були ще просякнуті таким католицьким моралізмом, що підозри допоки не викликали. Його радикалізм мобілізував молодих комуністів і *ортодоксів*, тому що був типовим для іспаноподібного націоналізму. Але успіх десь забарився. Ба більше: він видав імена *pistoleros* на службі уряду, чим заслужив похвалу засобів масової інформації, але колишні друзі оголосили йому вендету, плануючи рішучу розплату за донесення. Справи склалися так кепсько, що Фідель на три місяці втік до Нью-Йорка, про що завжди мовчав. Тим часом Мірта була вимушена звернутися по допомогу до брата⁵¹.

Фідель казав, що стане президентом, але всі спроби посісти важливі виборчі посади оберталися цілковитою невдачею. Він пробував знову і знову, щойно з'являлася можливість: у червні 1950 року відбулися парламентські вибори. Чи висуне партія його кандидатуру? Потім університетські вибори: щоб узяти участь, він записався на факультет соціальних наук. Повернення було гідним очікувань: він приєднався до робочих проти механізації сірникової фабрики, використав юридичну контору (єдину, та й то знехтувану роботу) для захисту бідних сімей без житла. Він усюди нав'язував своє розуміння справедливості, а ще хрестовий похід проти Пріо!⁵²

18. Чібас

Вибори йшли не на користь Фіделя: *ортодокси* не висунули його кандидатуру, в університеті він зазнав поразки. Ба більше: перемогли *auténticos*. Він не довіряв виборам, а твір Маркса «Вісімнадцяте Брюмера Луї Бонапарта» остаточно розставив крапки над і. Втім, допоки триває демократія, вибори залишаються трампліном, тому він кинувся всіх розшттовхувати, аби урвати собі місце біля висхідної зірки Чібаса, одночасно роздмухуючи полум'я перевороту: виборчі урни не повинні стати могилою для народного визволення. У Сьєнфугосі він намагався очолити захоплення мерії і потрапив за ґрати. Настав час випробувати силу віктимності: на суді він сам себе захищав і постав жертвою уряду. І неважливо, що він зазнав поразки, що студенти не пішли за ним і що на його тілі не було знайдено слідів заявленого побиття, інтуїція підказувала: емоції сильніші за факти, відчуття – за реальність, а добре скерована поразка може обернутися на перемогу. Він зізнався: для тріумфу своєї правди я був ладний розтрити собі голову. Достатньо було здружитися з керівником «Alerta», першої газети, що відчинила йому двері разом із парочкою радіоканалів⁵³.

Не складно зрозуміти, кому симпатизував Фідель: він рукоплескав «прихильникам миру», ворогам ліберального Заходу, що так подобалися Москві та багатьом католикам; він звинуватив Вашингтон у Корейській війні, але намагався не надто висуватися. Адже Ортодоксальна партія була антикомуністичною, тож, якщо він хотів дістатися її верхівки, треба було поводитися обачливо! Тому він не схвалив вступ Рауля до PSP. А 5 серпня 1951 року Кубу стряс неочікуваний перебіг подій: Чібас, який висунув обвинувачення політичним супротивникам і не зміг їх довести, несила знести безчестя, пустив собі кулю в живіт і помер після декількох днів страшної агонії. Для багатьох його смерть стала початком кінця: вона заблокувала прийняття змін до конституції, розчищаючи шлях Батисті, а відтак революції. Між Чібасом і Фіделем було більше розбіжностей, ніж тотожності. Але усвідомлюючи, що Куба затамувала подих, Фідель не відходив від пораненого Чібаса та журналістських записників⁵⁴.

На церемонії поховання він спробував використати домовину як стінобитне знаряддя проти уряду: я запропонував повести народ до президентського палацу, заявив він згодом. Як то кажуть, правильною дорогою йдете, товариші! Наступник Чібаса про нього й чути не хотів. Фідель натомість уже прочитав твори Леніна та Курціо Малапарте, першого поборника фашизму, який написав відомий текст про техніку державного перевороту⁵⁵.

19. Колонія?

З переходом до марксизму духовний маніхеїзм Фіделя перетворився на маніхеїзм соціальний. Утім схема залишалася двоколіійною із застосуванням конкретних дійових осіб: бідних і багатих, робочих і капіталістів, Куби та Імперії. «Я стартував з нуля, – згадував він набагато пізніше, – з простих понять добра і зла». У центрі його світу вимальовувалося жертвне ягня Куба, що з іспанської власності перейшло до *янкі*; одвічна колонія у пошуках спокутного визволення. Так і було? Чи з окремого випадку Фідель відтворив загальне правило? Неважливо: міф завжди перемагає історію, Фідель це засвоїв, ще коли читав Біблію⁵⁶.

Актуальною темою його дискурсу був цукор: біль і щастя Куби, емблема імперського панування. Але цукрова галузь переживала великі зміни. Всі відчували, що виробничу систему варто відокремити. Тому уряд і банки почали видавати більше кредитів нецукровим проектам. Образ *янкі* як хазяїна земель потроху знебарвлювався: 71 % цукрових підприємств і 56 % загального виробництва перебували у руках кубинців⁵⁷.

Зв'язок зі Сполученими Штатами був для Куби джерелом бурхливої, лютої критики. Нагода чи ланцюг? Близькість до найпотужнішої світової держави давала поштовх до модернізації, і соціально-економічні показники це помітно підтверджували, перетворюючи Кубу на найпередовішу країну регіону, а з іншого боку, загострювалися відмінності між містом і селом, заходом і сходом, багатими і бідними. Глибшає міжкласова відстань, зауважила у 1951 році місія Міжнародного банку реконструкції та розвитку. Чи готова хитка демократична система Куби впоратися з такими викликами?⁵⁸

Нічого нового у цих викликах не було: соціальні питання турбували не тільки комуністичну партію або Фіделя. Сформовані з *auténticos* уряди також ними переймалися, позаяк їхньої реформістської діяльності вочевидь не вистачало. У 1951 році католики організували тиждень соціальних досліджень і висловили своє «християнське рішення», яке зовсім не випадково нагадувало думки зі статей Фіделя. Конституція 1940 року передбачала скасування непродуктивної системи латифундій. Фідель завжди змальовував тогочасну Кубу як пекло, але комусь пекло, а комусь (до речі, багатьом) – можливості. Один з його товаришів зга-

дував пізніше про дитинство у Санта-Кларі: батько приїхав з Польщі зовсім бідним і створив невелику імперію, яка давала роботу 200 особам; вони мешкали в красивому мирному кварталі та ніколи не потерпали від дискримінації, хоч і були євреями⁵⁹.

20. Путч

Наближалися президентські вибори 1952 року, над майбутнім згущалися тіні: Пріо не спромігся купити мир, залучаючи бандитів до співпраці; бушував *ністолеризм**; смерть Чібаса, єдиної народно-демократичної альтернативи, відкрила прірву; демократична хвиля повоєнного періоду в регіоні поступалася місцем авторитарному прибою. Батиста вже цокав копитами: все оберталось йому на користь⁶⁰.

Для Фіделя вибори були першим кроком: у Парламенті я би боровся за радикальну програму, скаже він пізніше, «ніхто не зміг би стати мені на заваді». Але партія його виштовхувала, ходили чутки, буцімто він зробився комуністом. У своїх спогадах Фідель завжди дотримувався звичної схеми: ідеаліст і чиста душа, він зрозумів, що Батиста замислив *путч*, він доніс про це партії, натомість олігархічна запроданка партія до нього не дослухалася. Пророка не почули, настала його черга рятувати Кубу. Насправді, партія не вважала його ані надійним, ані сумісним зі своїми ідеалами. Все ж таки він спромігся зареєструватись у двох виборчих округах, де *ортодокси* мали слабку позицію і де результати виборів для нього були ризикованими⁶¹.

Саме тоді, коли навколо кубинської демократії почало звужуватися коло, Фідель разом із шурином Рафаелем відвідав Батисту. Він був неотесою, йому ніхто і копійки б не дав, згадував права рука Батисти Альфредо Х. Садуле. Він ще не знав, що колись Фідель їх викреслить з історії. Звучить абсурдно, але у реальності все було простіше: *ортодокси* тримали його на задвірках, Батиста до нього приглядався – їх об'єднувала мрія скинути Пріо. Але він нічого не вдіяв: що пов'язувало цинічного карибського військового та іспанського визволителя-мораліста? Свідок згадує, що, переглянувши бібліотеку Батисти, Фідель запитав: чому тут немає Малапарте?⁶²

Центром хрестового походу Фіделя проти Пріо було обвинувачення у корупції, поширене на цілий політичний клас. Він розіграв із себе осиротілого учня Чібаса, на похороні якого зробив усе можливе, аби здаватися спадкоємцем. На радіохвилях і на шпальтах «Alerta» вирували нестямні звинувачення на адресу уряду. Його бойова кавалерія – етика і честь. Він імпровізував із викривними дослідями незаконних операцій президента: збагачення, розтрати, хабарництво. Висновок: «я звинувачую

* Практика за часів короля Альфонсо XIII, який наймав головорізів для боротьби з синдикалістами та робочими.

президента Пріо у зраді національних інтересів». На вже скаламученому політичному обрії заgrimіли громи. Заява носила радше моральний, ніж політичний характер: з одного боку, «корупція та моральна убогість» «правлячого режиму»; з другого – невинний і понівечений народ. Чи мав він докази? І так і ні. Але демонстрував вражаючу техніку і категоричність. Те, що я стверджую, є «абсолютно точним», – писав він, примушуючи обвинуваченого зайняти оборонну позицію. І почався град ударів: Пріо «проституював» посаду, «зробив вразливими» закони і так далі. Аж ось кинджальний випад: «закликаю вас» надати звіти по кожному з наведених фактів, тобто не на себе він повісив тягар доведення обвинувачень, а на обвинуваченого, який мав виступити перед широким загалом. Тим часом Фідель показував розкіш, в якій жив Пріо: «Alerta» зробила постріл на першій сторінці, публікуючи світлини, які Фідель зробив у його маєтку; чи є щось більш аморальне, ніж багатство? Моральний і судовий вироки об'єдналися в одне ціле: правова ліберальна держава як ніколи була для Фіделя порожнім звуком⁶³.

Фідель більше не послаблював хватку. Пріо командував «найгіршим плем'ям розкрадачів», Фідель підвищував градус: Пріо веде «країну до знищення». Якщо ви доведете, що я брешу, – «замовкну на решту життя»: така хартія честі вражала кубинців. За сім днів до *путчу* він скинув іще потужнішу бомбу: відіслав до Рахункової палати звіт, який, по суті, був донесенням морального, а не кримінального характеру. Він згадав закон, а ще кров, в апокаліптичній манері попросивши магістратів «припинити золоту ріку, що живить ріку братерської крові». Згадавши про кров, він описав Кубу як «землю лютих Каїнів», оголив меч правосуддя, мовляв, щоб помститися за Чібаса, я примушу режим жерти бруд. Залишилося лише процитувати Марті: «Тобі, батьківщино, кров наших ран і посмішка полеглих мучеників». Чи лив він воду на млин путчистів? Згодом Фідель скаже, що саме тоді він став марксистом, але зміст і лексика його промов більше нагадували цінності католицького націоналізму⁶⁴.

О тій порі, а саме 10 березня 1952 року, Пріо та кубинську демократію було скинуто у результаті *путчу*. Фідель прикривався Батистою, мов щитом, у своїх традиційних темах: корупція, насильство, хаос. Він обіцяв порядок і чесність. Постають два запитання. Чи допоміг Фідель зі своєю кампанією викопати яму для Пріо? Напевно. Він насправді прагнув *путчу*, наближення якого відчувалось у повітрі? Ймовірно, хоча довести це неможливо. У будь-якому разі *путч* йому зайшов, мов обручка нареченій, адже він не просто давав зелене світло визвольному гніву Фіделя без якихось перешкод з боку демократії, а ще й допоміг діяти з позицій оборони та захисту. По суті, то був початок кубинської революції⁶⁵.

II РЕВОЛЮЦІОНЕР

Традиційно вважається, що кубинська революція розпочалася 26 липня 1953 року зі штурму казарм Монкада у Сантьяго-де-Куба. Але цього б не сталося без попереднього *путчу* проти Батисти. Якби не путч, Фідель навряд чи спромігся б підірвати чинний порядок — нехай він у нього не вірив, але це був цілком законний порядок. Або вибори міг виграти *ортодоксальний* уряд, проти якого Фіделеві було несила підбурити народ: хто б за ним пішов? Маніакальне прагнення визволити народ могло би вщент розбитися об демократичну систему¹.

А може, ні. Зараз це не має значення, *путч* підготував для Фіделя стіл з бажаними стравами: почалася війна між поборниками справедливості та демоном-узурпатором. На полі бою вже не було тисяч голосів, діячів, організацій. Після руйнування стовпів конституційного ладу не залишилося жодних причин сковувати себе ритуалами демократії: настав час крові. Його час.

1. Двоколіїний шлях

Путч, стверджував Фідель, було здійснено не проти Пріо, а проти народу. Що він мав на увазі під словом *pueblo**? Про народ він мав типово християнське, патерналістське та просвітницьке уявлення: «здорова і скромна» спільнота, свідомість якої повинен сформувати лідер, а саме священник-місіонер, він же солдат на полі бою. А під словом *democracia*? Він мав на увазі ліберальну чи органістичну** демократію Перона та Франко? Може, «народні демократії» комуністів? Робити висновки було зарано. Очевидно, народ у його уяві — це не той народ, про якого йдеться у конституції, його народ — це площа*** як єдина, знеособлена маса. Щоправда, відтоді він почав закликати до вільних виборів, але згодом хвалився, що приховав свої справжні цілі².

* Народ (ісп.).

** «Органістичний» походить від терміна «органіцизм». Згідно з доктриною органіцизму держава подібна живому організму з притаманними йому життєвими фізіологічними процесами та способами керування цими процесами.

*** Кастро часто «затверджував» свої рішення голосуванням на центральній площі Гавани або інших міст, аби продемонструвати свою єдність з народом. Підтримка з боку присутніх на майдані перетворилася на зручний інструмент його популістської політики.

Фідель не випадково виділився на тлі інших у групі осіб, народжених для боротьби з режимом. Зібрана професором Гарсія Барсеною молодь довіряла військовим у надії повернутися до демократії. Фідель і чути про таке не хотів: йому потрібна справжня революція, а не військові, не буржуазія. Професор зрештою опинився у в'язниці, громадські права загальмували. Тим краще для Фіделя, ще одна причина для збройного повстання³.

Відтак він розпочав тонку гру: щоб ухопити прапор демократії, треба обробити партію; щоб зробити революцію, треба залучити тих, хто зазнав поразку і нав'язати їм збройну боротьбу. А поки він посилався на конституцію та скликав своє військо. Ще за часів *путчи* я мав своє бачення революції та способів її здійснення – скаже він пізніше. Спосіб він бачив чітко: не революцію робити заради влади, а радше взяти владу заради революції. «Я використовував законні шляхи», – пояснив він, аби взяти «владу революційним шляхом». Ясніше не сказати⁴.

Тоді й народилася подвійна демократично-революційна колія. Фідель виступив проти Батисти, козируючи дотриманням конституції. І хоча не було такої зброї, яку б він не використав проти легітимного порядку, наразі він позиціонував себе його залізним захисником: ми жили з конституцією «дванадцять років без великих завад», – писав він. Насправді він ніколи так не думав і більше так не казатиме. Тим часом разом з керівниками-*ортодоксами* він оспівував зброю. Відтоді місце у його риторичі, що раніше належало Грау та Прію, посів Батиста – зло, демон, об'єкт ненависті без жодних відтінків. Історія його запам'ятає, як чуму, казав він Мірті. Він полюбляв наполягати на історії. Так, своїм *військовим прізвиськом* Фідель обрав ім'я Александр, звісно, на честь Александра Великого. Якщо Батиста був драконом, то він – святим Георгієм. «Настав час жертв і боротьби». Колись Марті сказав: «Життя – це смерть заради батьківщини». Або герой, або мученик⁵.

2. Прощай, молодість

Разом з конституційним ладом зруйнувалось і подружнє життя Фіделя. Революційна містика та родина – речі несумісні. Друг родини, що одного разу завітав до нього у гості, розповідав: він сидів на дивані у трусах, читав книжку, Мірта попросила нас позичити їй грошей на молоко дитині. Так не могло тривати далі. Крім того, Фідель не міг встояти перед ласими до його бунтівного характеру жіночками з міста, наприклад, перед Наті Ревуельтою, дружиною хірурга, до якої він занадився ходити з 1953 року. Вона навіть дала йому ключі від квартири, щоб переховуватись у разі переслідування⁶.

Путч не пішов на користь подружжю ще й тому, що родина Мірті увійшла до уряду, а Фідель наказав їй тримати родичів подалі від їхнього дому, бо це вороги. Його поглинула конспіраційна діяльність, родина

розпадалася на очак: за борги у будинку вимкнули світло й описали меблі. Час від часу в нього з'являлися гроші, але на догляд за дитиною він їх не давав, мовляв, це на революцію. Божевільна форма нарцисизму? Не для нього, адже його призначення – благо інших⁷.

Відданість справі була всеосяжною: він під корінь рубив будь-яку прив'язаність, а почуття вважав слабкістю. Фідель упевнився у цьому, коли один друг поінформував поліцію про його діяльність. Так я за-своїв, сказав він, що нікому ніколи не можна довіряти; у революціонера друзів немає. Якщо чесно, справжніх друзів у нього ніколи й не було. Родина стала продовженням справи: коли потрібні гроші, є старший брат Рамон⁸.

3. Сила волі

Біограф Норберт Фуентес, який добре знав Фіделя, вклав у уста свого персонажа те, чого справжній Фідель ніколи не казав, а втім це було правдою: вбивати почали ми. Якби ми чекали на об'єктивні умови для революції, сюди б прийшов капіталізм. Революція – справа сильної волі. Спочатку диктатура Батисти була помірною, життя на Кубі протікало як раніше, Батиста навіть дозволяв деякі громадянські свободи. Тому терміново потрібно було щось учинити, аби примусити режим реагувати, а кубинців – вишикуватись у військові шерехи. Такою подією стала Монкада. Я вже був марксистом – стверджував згодом Фідель, але діяв він тоді не за настановами історичного матеріалізму, а як солдат-християнин: історію робить віра, а не розум – ось у чому сенс. Хто за тих часів перебував поруч із ним, добре це пам'ятає: нічого марксистського у ньому не було⁹.

Використовуючи великі вади у режимі, Фідель подав на нього позов до суду, а ще звинуватив партію у бездіяльності на шпальтах нової газети «El Acusador»* – красномовна назва для морального п'єдесталу, з якого він проповідував. Єретичний і відлюдкуватий, він прагнув очолити битву проти Батисти. Революція Батисти не була джерелом права, тому що взагалі не була революцією, – заявив Фідель. Натомість інша, тобто його, революція запровадить «нове поняття держави» і «породить право»¹⁰.

Демократія та конституція були фіговим листячком. Батиста і Пріо? Яка різниця, хоч круть-верть, хоч верть-круть. А ось Фідель – це добре. Він звинуватив Пріо у цензуруванні друкованих органів, у яких сам його ображав! Батисті він не пробачав гріхів: мовляв, твоя брехня тебе засуджує. Стоячи на краю загибелі, «Кубі лишається одна дорога»: жертвопринесення, героїчний заколот, підживлений пролитою кров'ю.

* Обвинувач (ісп.).

Кінець безкоштовного уривку.
Щоби читати далі, придбайте,
будь ласка, повну версію
книги.